

Məktəbli təfəkkürünün inkişafında folklor nümunələrinin rolu

Gülnarə Əlixanova

Psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru. ADPU, Pedaqoji psixologiya kafedrası, baş müəllim.
Azərbaycan. E-mail: gulnare.alixanova@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-5241-0250>

XÜLASƏ

Mənşəyinə üz tutmadan, milli mədəniyyət dəyərlərini dərk edib qəbul etmədən hər hansı bir xalqın yüksəlişi mümkün deyildir. Bu gün bir çox idealların əvəzlənməsi, əvvəlki nəsillərin dünyaya baxışının dəyişməsi hər bir xalqın düşüncəsinə, həyat tərzinə, davranışına yad olan kütləvi mədəniyyətin tətbiqi baş verir. Müxtəlif ölçülü gözəllik standartlarının təsvirləri, kiçik etikətdən böyük reklama qədər insanları hər tərəfdən əhatə edir, onların psixikasına şüurlu və şüursuz səviyyədə daxil edilir. Müasir məktəbin təhsil fəaliyyətində isə innovativ proseslərin inkişafı müəllim qarşısına daim artan tələblər qoyur: müasir müəllim yeni pedaqoji təfəkkürə, daim yaradıcı yüksəlişə malik olmalı, dərs dediyi şagirdlərdə yeni yaradıcı təfəkkürü inkişaf etdirməli və digər mövcud problemləri həll etməyi bacarmalıdır. Hazırda qeyd etdiyimiz bütün bu məsələlər dövlət əhəmiyyətlidir. Bu nöqteyi-nəzərdən uşaqların hərtərəfli formalaşmasında müxtəlif fənlərin tədrisi zamanı folklor nümunələrindən istifadə olduqca önəmlidir.

AÇAR SÖZLƏR

estetik hisslər, şifahi xalq yaradıcılığı, tapmacalar, atalar sözləri, folklor

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

göndərilib: 01.11.2022
qəbul edilib: 08.12.2022

MƏQALƏNİ ÇAPA

MƏSLƏHƏT BİLƏN

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Bilal Həsənlı

METHODS

The role of folklore samples in the development of school thinking

Gulnara Alikhanova

Doctor of Philosophy in Psychology. ASPU, department of Pedagogical Psychology, senior lecturer. Azerbaijan. E-mail: gulnare.alixanova@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-5241-0250>

ABSTRACT

It is impossible without addressing its origins, understanding and accepting the values of national culture. Today, many ideals are being replaced, the views of previous generations are being destroyed, and a mass culture is being introduced that is alien to the thinking, way of life and behavior of every nation. Images of beauty standards of various sizes, from small labels to large advertisements, surround people from all sides, entering their psyche on a conscious and unconscious level. The development of innovative processes in the educational activity of a modern school places ever-increasing demands on the teacher: a modern teacher must have a new pedagogical thinking, constant creative growth, be able to develop new creative thinking in his students and solve other existing problems. All these issues we have mentioned today are of state importance. For this purpose, the use of folklore samples in the teaching of various subjects is extremely important in the comprehensive development and formation of children.

KEYWORDS

aesthetic feelings,
oral folk art, riddles,
proverbs, folklore

ARTICLE HISTORY

Received: 01.11.2022

Accepted: 08.12.2022

Giriş / Introduction

Uşaqlıq dövrü, ümumiyyətlə, insanın şəxsiyyətinin formalaşmasına həlledici təsir göstərir. Belə ki, bu dövrdə, əsasən, şəxsiyyətin təməli formalaşır, ardıcıl olaraq insanın əxlaq və təhsilinin, mədəniyyət və dünyagörüşünün təməli qoyulur. İnamla deyə bilərik ki, uşaqlıq dövrü hər bir insanın keçəcəyi həyat yolu üçün həlledici zamandır. Bildiyimiz kimi, insanın nitq qabiliyyətinin formalaşması və ən əsas inkişafı, məhz bu dövrdə baş verir. Bu çox mürəkkəb bir prosesdir. Təfəkkürün inkişafı, əsasən, dil materialları əsasında formalaşmağa başlayır. Məlumdur ki, insan həm düşünərkən, həm də danışarkən məhz həmin an üçün lazım olan söz və cümlələrdən istifadə edir. Təfəkkürün təzahür forması dildir. Şagirdin də özünəməxsus düşünmə dili var. Onun öz fikrini başqasına çatdırmaq üçün istifadə etdiyi dilin mənbəyində təfəkkür dayanır. Şagirdlər, əsasən oxşar fikirlər düşünə bilər, bununla da o fikirlərin ifadə etdiyi söz və ya cümlələr hər şagirdin özünəməxsus işlətdiyi söz və cümlələr ola bilər [1, s.45].

Şifahi xalq ədəbiyyatımızın ilk örnəkləri hələ qədim zamanlarda yaranmış, nəsil-dən-nəslə, dildən-dilə, eldən-elə keçərək daha da zənginləşmişdir. Məktəb təcrübəsində folklorla tanışlıq, əsasən epizodik şəkildə olur. Bu prosesdə uşaqların mənsub olduğu xalqın mədəni ənənələrini sistemli şəkildə öyrənməsi onlarda marağın artmasına imkan yaradır. Milli oyun və bayramlara aid müxtəlif məzmunlu mahnılarda, məişətdə istifadə edilən laylalarda, tarixi mahnılarda qəhrəmanlığa, vətənpərvərliyə aid deyimlər, epik uşaq qafiyələrində, yanılmaclarda, nağıllarda, tapmacalarda, atalar sözlərində, bayatılarda, zərb məsəllərdə, rəvayətlərdə, rübailərdə, dastanlarda şagirdlərin estetik hisslərinin inkişafı ilə yanaşı onlarda dünyagörüşün genişlənməsi və mədəni səviyyənin yüksəlməsi şüurun, təfəkkürün inkişafına güclü təkan verir.

Şüurun mövcudluğunda dilin əsas rolunu K.Marks və F.Engels belə vurğulayıblar: “Dil şüur qədər qədimdir; dil praktiki şüurdur, başqa insanlar üçün mövcud olan və yalnız bununla özüm üçün də mövcud olan real şüurdur və şüur kimi dil də yalnız ehtiyacdən, başqa insanlarla ünsiyyət üçün təcili ehtiyacdən yaranır”. İ.P.Pavlovun insan təfəkkürünün fizioloji əsaslarının kəşfinə görə, bu, iki siqnal sisteminin birgə fəaliyyətidir. Birinci siqnal sistemi reseptorların xarici və daxili mühitdən yaranan stimullara məruz qalması zamanı heyvanların və insanların beyin qabığına əmələ gələn şərti refleks əlaqələr sistemidir. Burada ən vacibi ikinci siqnal sistemidir, yəni yalnız insana xas olan şərti refleks əlaqələr sistemi mərkəzi sinir

sisteminin yuxarı hissələrində formalaşır və birinci signal sistemi əsasında işləyir, çünki təfəkkür insanın nitq fəaliyyəti ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır.

Psixoloq L.S.Vıqotski nitqin inkişafının düşüncə vasitələrindən, uşağın sosial və mədəni təcrübəsindən asılılığını vurğulayırdı. Onun fikrincə, nitq inkişafı prosesində uşaq işarə (lingvistik) təfəkkür vasitələrinə yiyələnir. Simvolik təfəkkür vasitələrinin belə mənimsənilməsi, adətən uşağın ətrafındakılarla ünsiyyəti prosesində baş verir. İsveçli psixoloq-filosof J.Piaget nitq inkişafının koqnitiv (intellektual) əsasını ortaya qoyurdu. Onun fikrincə, uşaqda nitqin yaranması üçün ən vacib şərt onun sensomotor intellektinin inkişafıdır. Bu, olduqca aktual mövzudur. Uşağa ətrafdakı dünyanı anlamaq və naviqasiya etmək bacarığını aşılamaq yalnız düzgün formalaşmış düşüncə vasitəsi ilə mümkündür. Təfəkkürün inkişafı isə uşağın nitqi və onun lüğət ehtiyatı ilə ayrılmaz şəkildə bir-birilə bağlıdır. Söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi uşaqlarda intellektin inkişafına kömək edir. Müasir pedaqoji təhsildə yeni, qeyri-standart metodlar fəal şəkildə axtarılır. Bu mənada folklorə, xalq pedaqogikasının ən yaxşı nümunələrinə müraciət etmək daha məqsədəuyğun olar [6, s.41-56].

Bənzərsiz milli mədəniyyət və milli özünəməxsusluğun qorunub saxlanması ona görə mümkün oldu ki, xalq öz yaradıcılığını əzmkarlıqla qoruyaraq onun ən bariz nümunələrini nəsil-dən-nəslə ötürdü. Dahi rus yazıçısı Lev Tolstoy bu haqda yazırdı: “Xalq uşaq həyatının hər bir mərhələsini və onun inkişafının bütün istiqamətlərini mütəmadi olaraq poetik sözlə müşayiət etməyə həvəs göstərirdi. Bu da uşağın ailədə tərbiyə olunduğu ənənəvi qaydaların, prinsiplərin bütöv bir sistemini təşkil edirdi”. Bu sistemin ilk özəyi əsrdən-əsrə, nəsil-dən-nəslə keçən şifahi xalq yaradıcılığı olub ki, o, müasir dövrümüzdə də olduğu kimi qalmaqdadır. Xalq ədəbiyyatı nəinki xalq yaradıcılığının qorunub saxlanmasına kömək etdi, həm də hər bir nəsilə ənənəvi ailə dəyərlərini canlandırdı, nikahları möhkəmləndirdi və sağlam demoqrafik mühiti təşviq etdi [7, s.77].

Uşaq xalq sənətini sevmək üçün ilkin olaraq onu dərk etməyi öyrənməlidir. Çünki bu zövqün formalaşması uşaq yaşlarında daha təsirli şəkildə baş verir. İbtidai məktəb yaşında olan uşaq ritmik təşkil olunmuş nitqi, qafiyələri və ifadəli intonasiyanı çox sevir. O, nərdən çox şeir dinləməyə və oxumağa maraq göstərir, qulaq asdığı şən rəqs melodiylarına və cəld ritmlərə canlı olaraq cavab verir. Folklorada eyni zamanda şəxsi gigiyena və davranış qaydalarına, həmçinin əxlaqi anlayışlara da rast gəlinir. Uşaqlara gələcəkdə hansı hadisələrlə qarşılaşacaqları barədə məlumat sadə formada izah edilir. Folklor nümunələri yalnız həyat və mənəviyyat haqqında təsəvvür yaratmır, həmçinin uşağın ümumi inkişafına da

əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Xalqın milli adət-ənənələrini mənimsəyən uşaqlar, ilk növbədə, onlara sevgi və hörmətlə yanaşmağı öyrənirlər.

Uşaqların məntiqi təfəkkürü və açıq dünyagörüşünün inkişafı, xalqın və digər xalqların irsinə səmimi münasibətin formalaşdırılması üçün folklor irsindən istifadə tamamilə zəruridir. Eyni zamanda folklordan istifadə ibtidai məktəb yaşlı uşaqlarda söz ehtiyatının zənginləşdirilməsinin effektivliyini artıraraq onların ümumi şəxsi inkişafına müsbət təsir göstərir. Müdrik və uzaqgörən ata-babalarımız uşaqların gələcəyi, sağlam təfəkkürü, nitq inkişafı kimi mühüm məsələlərə xüsusi diqqət ayırmış, sadə, lakin cəlbədicə mətnlərlə uşaqların hərtərəfli tərbiyəsi üçün əsrarəngiz örnəklər yaratmışlar. Həmin nümunələr milli folklor xəzinəmizin qiymətli fondunu təşkil edir.

Müasir cəmiyyətdə folklorun müxtəlif janrları yaşamağa davam edir. Bunlara laylalar, tarixi mahnılar, qəhrəmanlığa, vətənpərvərliyə aid mahnılar, bayatılar, əmək və mövsüm nəğmələri, sayaçı sözlər, epik uşaq qafiyələri, yanıltmaclar, nağıllar, tapmacalar, atalar sözləri, lətifələr, zərb-məsəllər, holavarlar, rəvayətlər, rübailər, nağıllar, dastanlar, aşiq yaradıcılığı, xalq tamaşaları, şəbihlər və s. aiddir [2, s.123].

Kiçik yaşlı məktəblilərin şəxsiyyət kimi hərtərəfli inkişafında folklorun rolu əvəzsizdir: folklor əsərləri şagirdlərin əqli inkişafı, təfəkkürü və estetik tərbiyəsi üçün zəngin imkanlar yaradır. Belə ki, o, uşaqlara xalqın həyatı ilə təmasda olub, onun adət-ənənələri ilə yaxından tanış olmaq imkanı verir. Bildiyimiz kimi, kiçik məktəb yaşlı dövrdə təfəkkür özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olur. İlk dövrlər əyani-əməli təfəkkür özünü göstərsə də, sonralar əyani-obrazlı təfəkkürə keçid baş verir, sözlü məntiqi təfəkkürün inkişafı üçün müvafiq şərait yaranır.

Təlim prosesində təhlil və tərkibin inkişafı qarşılıqlı vəhdətdə həyata keçirilir. Kiçik yaşlı məktəblilərdə mücərrədləşdirmə və konkretləşdirmə prosesləri də inkişaf edir. Təlim prosesində onların təfəkkürünün qeyd olunan xüsusiyyətləri müəllim tərəfindən ciddi surətdə nəzərə alınır və inkişaf etdirilir. Professor Ə.Bayramovun tədqiqatlarına görə, dərs prosesində əlverişli şərait qurulduqda, hətta I-II sinif şagirdləri belə idrak obyektlərinin mahiyyətini anlayır, oradan müəyyən nəticə çıxarır, səhvləri və uyğunsuzluqları tapır, eyni zamanda onları əmələ gətirən səbəblər barədə müəyyən mülahizələr yürüdə bilirlər. Lakin uşaqlar eyni səviyyədə müstəqil və tənqidi düşüncə bacarığına malik olurlar. Bu sahədə şagirdlər arasında bir sıra fərdi fərqlər özünü göstərir [3, s.15].

Ə.Bayramovun tədqiqatları kiçik yaşlı məktəbliləri təfəkkürün tənqidiliyinin inkişaf xüsusiyyətlərinə görə aşağıdakı qruplara ayırmağa imkan vermişdir:

- 1) Heç bir təhrik olmadan tənqidi düşünən şagirdlər. Bu şagirdlər müstəqil şəkildə öz idrak obyektlərinə tənqidi yanaşır və buradakı qüsurları, uyğunsuzluqları görmək qabiliyyətinə malikdirlər.
- 2) Qismən təhriklə tənqidi düşünən şagirdlər. Onlara idrak obyektində qüsür və ya çatışmazlığın olduğu haqda məlumat verildikdə onu asanlıqla müəyyənləşdirib düzəldə bilirlər.
- 3) Tam təhriklə tənqidi düşünən şagirdlər. Bu şagirdlər yalnız onlara konkret olaraq nədə səhv etdiklərini bildirdikdə qüsurları müəyyənləşdirə və aradan qaldıra bilirlər.
- 4) Heç cür təhriklə belə tənqidi düşünə bilməyən şagirdlər. Bu kateqoriyaya aid olan şagirdlərdə təfəkkürün ümumi inkişafının təzahürü həddən artıq aşağı səviyyədə olur.

Alimlərin fikrincə, ibtidai məktəb yaşı xüsusilə münbit həssaslığa malik olduğundan uşaqlarda vizual-obrazlı təfəkkür və təxəyyül intensiv şəkildə formalaşır, nitq inkişaf edir. Şagirdin psixi həyatı təcrübə ilə zənginləşir, onda dünyanı dərk etmək və ideyaya uyğun hərəkət etmək bacarığı yaranır. Folklorşünaslığın tərbiyəvi imkanları da məlumdur:

1. Xalqın mənəvi mədəniyyəti haqqında olan keçmiş və müasir biliklərin dərinləşdirilməsi. Folklorda müxtəlif xalqların məişət və adət-ənənələrinin təqdim edilməsi.
2. Xalqın mədəniyyətində əksini tapan əxlaqi davranışın norma və dəyərlərinin mənimsənilməsi. Nağıl personajlarının köməyi ilə onların hərəkətlərinin mahiyyətini açmaqla şagirdin nəyin yaxşı, nəyinsə pis olduğunu başa düşməsi, xoşuna gələn və bəyənmediyi cəhətləri müəyyənləşdirməsi, insan gözəlliyi haqqında xalq təsəvvürlərini dərk etməsi.
3. Özünün və digər etnik qrup mədəniyyətinə tolerant münasibətin tərbiyə edilməsi. Uşaq anlayır ki, folklor hər bir etnik qrupun tarixini qoruyub saxlayan çoxəsrlik xalq əsəridir.
4. Estetik zövqün inkişafı. Uşaq xalq təfəkkürünün gözəlliyini hiss edərək xalqla ünsiyyətə girir. O, insanların istifadə etdiyi vasitələri həyatda öz işinə tətbiq etməyə səy göstərir.

Xalq yaradıcılığının məhsulu olan nağıl, rəvayət və dastanlardan istifadə uşaq təfəkkürü ilə yanaşı onun xarakterinin formalaşmasında da mühüm rol oynayır. Uşaqların təfəkkürü nağıl xarakterli hekayələrə daha maraqlıdır. Onları xüsusilə müsbət nağıl qəhrəmanları cəlb edir, çünki onlar oddan və sudan qorxmadan keçərək şər qüvvələri məğlub edirlər. Bu cəhətdən M.Qorki yazırdı: “Ən dərin və parlaq, bədii cəhətdən mükəmməl qəhrəman tiplərini folklor yaratmışdır”.

Müxtəlif məzmunlu əsərlərlə hər bir görüş, onun personajları və onların hərəkətləri kiçik yaşlı oxucunu düşündürür, təfəkkürünü inkişaf etdirir. Müəllim şagirdlərə qəhrəmanın hərəkətlərini düzgün anlamağa, xeyir və şərin nə olduğunu başa düşməyə kömək edən müxtəlif üsullardan istifadəyə üstünlük verməlidir.

Azərbaycan folklorunu xalqın xəzinəsi kimi onun özünə təqdim edənlər sırasında Y.V.Çəmənəminli, H.Zeynallı, S.Mümtaz, K.Araslı, M.T.Təhmasib, C.Cahanbaxış, Y.Şirvanlı, S.Vurğun, C.Cabbarlı, H.Cavid, M.Rzaquluzadə, H.Mehdi, B.Behcat, Ə.Dəmirçizadə, Ə.Abbasov, H.Əfəndiyeva, M.Arif və başqalarının adlarını çəkə bilərik [4, s.26].

Müasirlik mövqeyindən çıxış edən Azərbaycanın görkəmli yazıçıları folklor motivləri və ifadə vasitələrindən yaradıcılıqla istifadə edərək uşaq nəsrini zənginləşdirmişlər. Məhz buna görə də uşaq ədəbiyyatında folklor motivləri ilk sıralarda yer alır. Vətənə sonsuz məhəbbət, doğma ocağa bağlılıq, təbiət gözəlliyinin tərənnümü, insan əməyinə dəyər, böyüklərə hörmət, xeyirxahlıq, nəciblik, dostluğa sədaqət kimi mövzuları təsvir və tərənnüm edən yazıçılar folklor nümunələrindən yaradıcılıqla istifadə etmişlər.

Azərbaycan uşaq folklorunun toplanması və nəşri sahəsində ən mühüm hadisə Firidun bəy Köçərlinin “Balalara hədiyyə” kitabının nəşri olmuşdur. XX əsrin əvvəllərində, hələ dünya şöhrətli xalq yaradıcılığı incilərinin – dastan, nağıl, aşıq şeiri, əfsanə, bayatı və s. toplanıb ayrıca məcmuə halında nəşr edilmədiyi bir zamanda “Balalara hədiyyə” adlı uşaq folkloru toplusu kiçik yaşlı oxucularının ixtiyarına verilmişdi. Azərbaycan uşaq nəşri nümunələrinin yaranmasında əvəzsiz xidmətləri olan S.S.Axundov, M.F.Axundov, A.Şaiq, M.Cəlal, M.Rzaquluzadə, İ.Əfəndiyev, M.Hüseyn, A.Vəliyeva, Z.Xəlil, X.Hasilova, A.Əhmədova, Anar, Elçin və digərlərinin əsərlərinin mövzuları məhz milli folklorlardan götürülmüşdür. Tədqiqatçılar şifahi xalq nəzminin xüsusi bir növü olan uşaq folklorunun bütün əsərlərini funksional roluna görə iki qrupa bölürlər:

1. Oyun hərəkətləri ilə bağlı olan milli xalq nümunələri (uşaq mahnıları, sayma qafiyələri, oyun cümlələri və xorlar);
2. Şifahi məzmunu ilə uşaqları məşğul edən və oyun hərəkətlərindən asılı olmayaraq ifa olunan əsərlər (laylalar, təlqinlər, sükutlar, zarafatlar, nağıllar, yanılmaclar və s.).

Müasir ibtidai məktəbdə müəllimin qarşısında oxu bacarıqlarına tam yiyələnmə ilə yanaşı, məktəblilərin ədəbi inkişafı vəzifəsi də özünü büruzə verir. Bu problem istənilən oxu materialında öz həllini tapa bilər.

Bədii dili zənginləşdirmək, ona ifadəlilik, dəqiqlik vermək üçün atalar sözləri və məsəllər ən böyük xəzinədir. Bir çox atalar sözlərinin məzmunu qrammatik qaydaları öyrənmək üçün material, eyni zamanda əxlaqi davranışların inkişaf etdirilməsi mənbəyidir. Onlar doğma təbiətə, Vətənə, əməyə əməli sevgi, insanlara qarşı isə düzgün və rəğbətli olmağı öyrədir.

Kiçik yaşlı məktəb şagirdlərinin ana dili dərslərində atalar sözü və məsəllər üzərində iş bilik öyrədilməsi ilə yanaşı şagird təfəkkürü və nitqinin inkişafı üçün əsas mənbə hesab edilir.

Tapmacalar – uşağın müşahidə qabiliyyətini və yaddaşını inkişaf etdirir, onlara müxtəlif yönümlü hadisələri müqayisə edərək nəticə çıxarmağı öyrədir, şagird təfəkkürünün inkişafına kömək edir. Tapmacalardan digər siniflərdə ana dili dərslərində orfoqrafiya və düzgün yazı qaydalarını öyrənərkən, lüğət sözləri ilə işləyərkən də istifadə oluna bilər. Onların məzmunu elə olmalıdır ki, yazı yazarkən şagirdlərin ən çox səhv etdikləri vurğusuz saitlər, cingiltili və kar samitlər, lüğət sözləri və çoxlu hərf birləşmələrindən ibarət olsun. Qeyd edək ki, tapmacalar uşağın zehni fəaliyyətini stimullaşdırır, ixtiraçılığın təkmilləşdirilməsinə kömək edir, eyni zamanda ümumən şagird təfəkküründə dünya anlayışını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirir. Şifahi sənət əsəri olan tapmacalar ətraf mühitin bədii qavrayışını tərbiyə edir və ana dilinin metaforik zənginliyini ortaya qoyur.

Vurğudan istifadə etməklə tələffüz olunan ifadələr şagirdlərdə düzgün nitqin formalaşması və inkişafına, düzgün və səlis oxu keyfiyyətlərinin daha da yaxşılaşdırılmasına, öyrəndiyini düşünərək anlayıb yadda saxlamasına kömək edir. Müxtəlif templə tələffüz olunan ifadələr ilə işləmək məzmunun dərinədən mənimsənilməsi, ayrı-ayrı səslərin və ya onların birləşmələrinin düzgün tələffüzü xarakteri daşıyır. Onlardan qrammatik biliklərin tədrisi zamanı səslərin öyrənilməsində uğurla istifadə oluna bilər.

Atalar sözləri və zərb məsəllər – mühüm didaktik funksiyanı yerinə yetirir, insanlara düzgün yaşamaq və işləmək yollarını doğru və sadə şəkildə öyrədir, onları təbiət hadisələrinin uzunmüddətli müşahidələrinin nəticələri ilə tanış edir, müəyyən vəziyyətdə necə hərəkət etmələri barədə əsaslı məsləhətlər verir.

Bundan başqa uşaq folkloru içərisində müxtəlif oyun növləri də var ki, onlar uşaqların zəka və təfəkkürünün inkişafında əhəmiyyətli dərəcədə rol oynamaqla yanaşı, əyləncə və istirahət üçün də vasitə olub, uşaqların fiziki inkişafına olduqca faydalı təsir göstərir. “Bənövşə”, “Gizlənpaç”, “Çəlik-ağac”, “Qəcəmə daş”, “Həbə” və s. uşaqların sevə-sevə oynadıqları oyunlardandır. Bu oyunlar uşaqların bədən əzələlərini inkişaf etdirir, psixomotor yönümdən möhkəmlənməsinə təkan verir.

Yanıltmaclar – uşaqların zəka, bilik, duyğu və davranışlarını inkişaf etdirir, onlarda kollektiv şəkildə öyrənmə, bir-birinin işini rəğbətləndirmə, birgə fəaliyyət kimi qabiliyyətlərin təzahürünə səbəb olur. Yanıltmaclar uşaqların öz ana dilindən gözəl, səlis və doğru istifadə etmə bacarıqlarını inkişaf etdirməklə yanaşı onların söz ehtiyatının zənginləşməsində də mühüm rol oynayır.

Hal-hazırda Azərbaycanda ümumi təhsil sahəsində bu istiqamətdə həyata keçirilən mühüm islahatlarda yeni yanaşmaların tətbiq olunması dövrün aktual məsələlərindəndir. Bu gün orta məktəblərdə təhsilə fərqli yanaşma şagirdlərə yalnız biliyin öyrədilməsi deyil, onlarda müəyyən bacarıq və vərdişlərin inkişaf etdirilməsi vəzifəsini də yerinə yetirir. Deməli, müstəqil həyata hazırlanan şagird şəxsiyyətyönümlü təhsilin əsas məqsədidir. Şagirdlərin şəxsiyyət kimi formalaşmasında təfəkkürün inkişafı isə əsas amil kimi götürülür [5, s.67].

Folklor – sinifdə təlim fəaliyyətinin əvəzsiz elementidir. O, şagirdlərə yeni materialı daha yaxşı mənimsəməyə, onu möhkəmləndirib bacarıqları inkişaf etdirməyə kömək edir, şagirdlərin təşəbbüskarlığını, idrak fəaliyyətini aktivləşdirir və bununla da şagird təfəkkürünü inkişaf etdirir.

Folklorun mənimsədilməsinin əsas yollarından biri də əyanilikdir. Araşdırmalara görə, məqsədli şəkildə həyata keçirilən fəal təlim şagirdlərin idrak fəallığını artırmaqla onlarda düşünmə və müstəqil qərar qəbul etmə bacarığını inkişaf etdirir. İdrak fəaliyyəti ilə mütəmadi iş prosesində şagirdlərin məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkürü inkişaf edir. Məntiq şagirdlərin təfəkkürünü inkişaf etdirir, onların düşünmə qabiliyyətini və intellektual səviyyələrini yüksəldir, bilik, bacarıq və vərdişlərin düzgün formalaşmasına xidmət edir. Bu mənada hər bir sinif müəllimi ilkin olaraq tədqiqatçılıq keyfiyyətlərinə malik olmalıdır. Qabiliyyətlərin inkişaf etdirilməsi dərs zamanı şagird fəallığının müəllim tərəfindən hansı üsul və vasitələrdən istifadə etməsindən birbaşa asılıdır.

Xalqın keçmişindən bu gününə kimi gəlib çatan folklor nümunələri şagirdlərə geniş və dolğun şəkildə öyrədilməlidir ki, onlar da bu zəngin nümunələri gələcək nəsillərə olduğu kimi çatdırsınlar. Fikrimizcə, ibtidai siniflərdə kiçik folklor nümunələrindən uşaqlarda idrak proseslərinin, həmçinin çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən təfəkkürün inkişaf etdirilməsində istifadə daha aktual və perspektivlidir. Milli folklorumuzu şagirdlərə dərinlən sevdirmək hər bir müəllimin vəzifəsi olmalıdır. Əsrlərdən keçib dövrümüzə kimi gəlib çatan milli folklor nümunələrini qoruyaraq gələcək nəsillərin də bu zənginlikdən faydalanmaları üçün çalışmaq hər bir vətəndaşın borcudur.

Nəticə / Conclusion

Folklorumuz xalqımızın tükənməz ilham mənbəyidir. Qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan folkloru zəngin və qədim tarixə malikdir. O elə bir sehri mücrüdür ki, hər dəfə açıldıqca yeni fikirlərlə rastlaşırıq. Folklor xalqın tarixindən qaynaqlanan yazısız ədəbiyyat, şifahi xalq yaradıcılığıdır. Şifahi xalq yaradıcılığı böyük bir psixoloji məktəbdir. Folklor müəyyən bir xalqın ən böyük dəyərlərini, bütövlükdə dünyanın ümumi mənzərəsini əks etdirir.

Azərbaycan xalqının yüzillər boyu yaratdığı şifahi xalq ədəbiyyatı onun tarixi, mədəniyyəti, mənəviyyəti, həyat tərzini, adət-ənənələri haqqında zəngin məlumat verən əsas qaynaqlardan hesab olunur. Bu nümunələr xalq zəkasının qüdrətini, onun bədii təfəkkürünün gücünü parlaq şəkildə əks etdirən, məzmun cəhətdən maraqlı, ideya baxımından zəngin, əsrlərin sınağından çıxmış əsərlərdir. Bu sənət inciləri janr əlvanlığı, dil-üslub aydınlığı, poetik tutumu və xəlqiliyi ilə seçilir. Şifahi ədəbiyyatda xalqımızın insan taleyi ilə bağlı düşüncələri, vətənpərvərliyi, humanizmi, arzu və istəyi, sevgisi, nifrəti, müxtəlif tarixi dövənlərdə üzləşdiyi mühüm ictimai-siyasi hadisələrə münasibəti geniş şəkildə öz bədii əksini tapmışdır.

Müasir dövrümüzdə məktəb və müəllimin qarşısında duran ən mühüm vəzifə öz fikir və düşüncələrini sərbəst şəkildə ifadə etməyi bacaran, müstəqil mühakimə yürüdə bilən şəxsiyyət yetişdirməkdir. Bu gün dərslər elə qurulmalıdır ki, şagird təfəkkürünün hərtərəfli inkişafına nail olunsun. Bu məqsədlə hər bir şagirdin ümumi dünyagörüşə, geniş təfəkkürə və aydın nitq vərdişlərinə yiyələndirmək işinə aşağı siniflərdən başlamaq lazımdır. Dərsin bu və ya digər mərhələsində folklor nümunələrindən istifadə şagirdlərin dünyagörüşünü daha da genişləndirir, onlarda düzgün nitq qabiliyyətini inkişaf etdirir, onun dəqiq, zəngin və ifadəli olmasına müsbət təsir göstərir.

Deyilənləri ümumiləşdirərək qeyd edək ki, keçmiş haqqında məlumatlı olmaq, bu günü və gələcəyi düzgün dərk etmək istəyən hər kəs folkloru bilməlidir. Onun əhəmiyyəti bütün nümunələrinə gözəllik, xeyirxahlıq və sülh arzusunun hopmasındadır. Məktəbdə xalq adət-ənənələrinin öyrənilməsinin bütün formaları şagirdlərin təfəkkürünün inkişafına töhfə verməli, onlarda müstəqil düşünmək, öz təşəbbüslərinin təzahürü, yəni özünün ən yaxşısını etmək istəyini inkişaf etdirməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Abbaslı İ. (2009). Folklorşünaslıq axtarışları. İki cildə. Bakı, Nurlan. 511 s.
2. Baxşəliyev Ə.T., Heydərova S.N. (2019). Azərbaycanda psixoloji fikrin ilkin qaynaqları. Bakı, ADPU nəşriyyatı. 285 s.
3. Baxşəliyev Ə.T. (2005). Azərbaycanda psixologiya elmi XX yüzillikdə. Bakı, 26: s.
4. Əlizadə H.Ə. (2019). Azərbaycan el ədəbiyyatı. I hissə. Bakı, 264 s.
5. Bahlul A., Babayev T., Qasımlı M. (2008). Novruz bayramı ensiklopediyası Bakı, Şərq-Qərb. 208 s.
6. Путилов Б. (2003). Фольклор и народная культура. Издательство: Петербургское Востоковедение. 204 с.
7. Аникин В. (2007). Теория фольклора. Курс лекций. Издательство: КДУ. 321с.